

Тақризи

муқарризи расмӣ, доктори илмҳои фалсафа, профессор Диноршоева Зарина Мусоевна ба диссертатсияи Амирхон Шоххусайн Талбонӣ дар мавзӯи “Фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03-таърихи фалсафа

Раванди глобализатсионӣ, ки айни замон ҷаҳони муосирро фаро гирифтааст, таъсири худро ба ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мерасонад. Таъсири раванди мазкурро дар самти ҳаёти маънавӣ бараъло мушоҳида намудан мумкин аст. Дар робита ба ин масъала диссертант дуруст қайд менамояд, ки “гирдоби равандҳои глобализатсионӣ беш аз ҳарвақта дида, масъалаҳои поксозии ботину зоҳири инсон, фарҳанги оиладорӣ ва сиёсиро ба мушкилотҳои зиёд дучор намудааст. Қисмати зиёди падидаҳое, ки ҳар лаҳза дар фарҳанги муосири башарӣ ва ҳаёти рӯзмарраи инсоният рӯйи кор меоянд, боиси заволи фазилатҳои ахлоқӣ, фарҳангӣ ва сохтори оилаи анъанавӣ шуда, сабабгори сар задани мушкилиҳои дигари иҷтимоӣ мегарданд” (С. 8-9).

Аз ҷониби дигар, дарки моҳияти глобализм ва дар муқобили таъсири манфии он қобилияти истодагарӣ доштан, масъалаи муҳимест, ки ба маърифату дониш ва қобилияти андешаву тафаккури таҳлилӣ вобастагии ногузастанӣ дорад. Чун сухан аз донишу маърифат, тафаккур ва ҷаҳонбинӣ меравад, пас бидуни шакку шубҳа фалсафа мадди назар гирифта мешавад. Ҷаҳонбинии фалсафӣ ва қобилияти баланди андеша василаи муҳимтаринест, ки инсонро ба дарки моҳияти ҳастӣ, ҳаводису воқеоти олам ва унсурҳои метафизикӣ муваффақ мегардонад. Фалсафа дастоварди арзишманди маънавии инсон буда, ҳадафи он беҳбуд бахшидани ҳаёти маишӣ худи инсон ва ҷомеа мебошад. Ҳамин аст, ки бархе аз донишмандон масъалаи асосии фалсафаро “муносибати субъект бо субъект” ва ё “донистани моҳияти инсон” маънидод менамоянд. Ба хотири дарки моҳияти ҳастӣ, маънии зиндагӣ, таъмини саодат ва дар маҷмуъ ташкили ҷомеаи бонизом насли инсонӣ пайваста кӯшиш намудааст ва имрӯз низ ин раванд идома дорад. Ба ин маънӣ, инсон шакли ҳастиест, ки тамоми асрори олами вучудро дар худ таҷассум намуда, маънӣ мебахшад, мафҳум меофарад ва онро ба манфиати худ истифода менамояд.

Дар раванди шинохти моҳият ва маънии зиндагии инсон ҳам дар шакли инфиродӣ ва ҳам ҷамъиятӣ фалсафаи амалӣ аз илмҳои муҳимтарин ба ҳисоб меравад. Фалсафаи амалӣ, ки ба таҳлили масоили марбут ба

фаъолиятҳои амалии инсон сарукор дорад, баробар бо пайдоиши инсонии фикркунанда ба вучуд омадааст ва дар таъмини сифатҳои ахлоқӣ ва муносибатҳои иҷтимоии шахс нақши назаррас мегузорад. Муҳимияти ин соҳаи фалсафа аз ҳарвақта дида дар замони муосир муҳимияти тоза касб кардааст, ки раванди ҷаҳонишавӣ тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятиро фаро гирифтааст, масоили ахлоқӣ, фарҳанги оиладорӣ суннатӣ ва ҳатто давлатҳои миллӣ гоҳо ба мушкилот мувочҷеҳ мешаванд, таҳқиқи масоили фалсафаи амалӣ муҳимияти тоза касб менамоянд.

Муаллиф дар қисмати асосноккунии аҳамияти мавзӯи таҳқиқотӣ менависад, ки «Сатҳи нокифояи донишҳои дунявӣ, динӣ ва бетаҷрибагӣ дар зиндагӣ, коҳиши нақш ва мақоми оила ва ниҳоят, надоштани мавқеи муайян дар интихоби арзишҳои ахлоқӣ боиси калавишу гароишҳои намояндагони алоҳидаи баъзе қишрҳои ҷомеа ба гурӯҳҳои ифротӣ иртиҷоӣ мегардад. Ин падидаи номатлуб сабаби тезутунд гаштани муборизаи ғоявӣ барои ғасби ақлу мафкураи инсонҳо, фаъол гаштани амали гурӯҳҳои хусусияти ифротгароидошта ва ҳамчунин, кӯшиши давлатҳои абарқудрат баҳри амалӣ намудани нақшаҳои манфиатхоҳӣ ва геополитикии худ гардида, ба рушди босубот ва амнияти маънавии ҷомеа таҳдиду хатарҳои навро эҷод менамояд. Аз ин ҷиҳат, рӯй овардан ба мероси маънавии ниёгон, таҳлилу баррасии онҳо ва дар ҳаёти имрӯза татбиқ намудани офаридаҳои арзишноки мутафаккирони соҳибандеша, аз ҷумла афкори Қутбиддин Шерозӣ, василаи муҳиме дар самти тарбияи ахлоқӣ, ҳифз ва нигоҳдошти фарҳанги оиладорӣ, маданияти сиёсӣ ва сиёсати давлатдорӣ дар ҷомеаи муосири Тоҷикистон хоҳад буд» (сах.9). Вобаста ба андешаҳои баёнгардида, диссертатсияи Амирхон Ш.Т.-ро метавон дорои аҳамияти илмию амалӣ донист.

Дарачаи омӯзиши мавзӯи таҳқиқотӣ низ мувофиқ ба меъёрҳои муқарраргардида ва методологияи илмӣ таҳия шудааст. Муаллиф сарчашма ва осори таҳқиқотӣ зиёдро истифода ва бо усули таърихӣ-арзишӣ ва муқоисавӣ онҳоро таҳлилу баррасӣ намудааст. Методологияи таҳқиқи диссертант дар баҳши мазкур қобили дастгирии ҳамаҷониба мебошад. Дар диссертатсия сарчашмаҳои таърихӣ, асарҳои таҳқиқотӣ, мақолаҳои илмӣ ва диссертатсияҳо гурӯҳбандӣ шуда, арзиш ва нақши онҳо дар шиноختи шахсият, осор ва афкори Қутбиддин Шерозӣ нишон дода шудааст. Ҷамзамон, диссертант ба таври возеҳ таҳқиқталаб будани мавзӯи илмӣ худро исбот намуда, нишон додааст, ки он ханӯз ба дараҷаи зарурӣ омӯхта нашудааст. Яъне, мақсади муҳаққиқ ва муҳимияти таҳқиқи он равшан эҳсос мегардад.

Бахшҳои дигари диссертатсия, аз қобили объект, предмет, ҳадафу вазифаҳо, навгониҳо ва ҷанбаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ҳамоҳанг ва бо ҳам пайванди мантиқӣ дошта, мувофиқ ба талаботҳои илмӣ таҳия шудаанд. Маҳорати диссертант дар ҳамоҳангсозӣ ва мантиқан пайваст намудани масъалаҳои мазкур қобили таҳсин мебошад. Ин амали муаллифи диссертатсия боис гардидааст, ки масъалаи мавриди таҳқиқ ба таври системавӣ мавриди коркард қарор бигирад.

Усулҳои умумимантиқӣ, герменевтикӣ ва муқоисавӣ асоси методологии диссертатсияро ташкил менамоянд. Диссертант бо истифода аз методҳои мазкур равиши дурусти таҳқиқро роҳандозӣ ва хулосаҳои мантиқиро пешниҳод карда, ба ҳадафи гузоштаи худ расидааст. Навгониҳои илмии диссертатсия аз муҳтавои кори илмӣ маншаъ гирифта, мазмун ва моҳияти диссертатсияро ифода менамоянд. Навгониҳои пешниҳодшуда бо ҷанбаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда тавҷам буда, аз лиҳози илмӣ асоснок карда шудаанд.

Аҳамияти илмию амалӣ, асосҳои назариявӣ ва пойгоҳи эмпирикии таҳқиқот ба таври возеҳ нишон дода шудааст. Саҳми шахсии диссертант дар раванди анҷом додани кори илмӣ равшан аст. Иштироки муаллиф дар конференсияҳои сатҳи байналмиллалӣ, ҷумҳуриявӣ, донишгоҳӣ ва маърузаҳои ӯ аз мустақилияти фикрии диссертант шаҳодат медиҳанд. Маводи илмии ҷопнамудаи диссертант: монографияи илмӣ, мақолаҳои дар маҷаллаҳои тақризшаванда КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҷмуаҳо мазмуни кори диссертатсиониро инъикос менамоянд.

Диссертатсияи тақризшаванда аз муқаддима, чор боб, дуvozдах зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёти истифодашуда таркиб ёфтааст, ки аз ҷиҳати сохтор мувофиқ ба талаботҳои илмӣ мебошад. Муқаддима, боби заминавӣ ва бобҳои асосии диссертатсия бо ҳамдигар алоқаманд ва якдигарро пурра мегардонанд.

Дар боби якум «Манбаҳои ташаккули фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ» дар се бахш: ҷойгоҳи фалсафаи амалӣ дар низоми донишҳои фалсафӣ, зиндагинома ва осори Қутбиддин Шерозӣ, асосҳои таърихӣ ва сарчашмаҳои назариявии мутафаккир доир ба ҳикмати амалӣ мавриди таҳқиқи муаллиф қарор гирифтааст, ки заминаи назариявӣ ва методологӣ барои бобҳои асосӣ ба шумор меравад. Дар боби зикршуда мазмун ва моҳияти “фалсафаи амалӣ”, ки объекти кори диссертатсиониро ташкил медиҳад, дар сатҳи зарурӣ коркард шудааст. Ҳамзамон, бо таъҷиб ба сарчашмаҳои муътамад, осори таҳқиқотӣ ва усулҳои герменевтиکیю муқоисавӣ пайдоиш, ташаккул ва мавқеи фалсафаи амалӣ дар системаи донишҳои фалсафиро нишон додааст. Аз ҷумла, муаллиф хулоса менамояд, ки “фалсафаи амалӣ моҳият ва мақсади мавҷудияти инсонро ошкор намуда, роҳҳои дарёфти камолоти маънавию ахлоқӣ, зиндагии шоистаи фардӣ ва ҷамъиятиро муайян месозад”. (С.52) Дар ҷунин тарзи фаҳмиш, нақши фалсафаи амалӣ дар муназзамсозии ҷомеаи муосир низ назаррас буда, таҳқиқи он аз аҳамият холи намебошад.

Зиндагинома ва мероси фалсафии Қутбиддин Шерозӣ низ дар сатҳи зарурӣ омӯзиш ва таҳлилу баррасӣ шудааст. Муаллиф осори мутафаккиро вобаста ба мазмун ва соҳаи илм муайян ва онҳоро гурӯҳбандӣ карда, мансубияташонро ба мутафаккир нишон додааст, ки ҷолиби диққат мебошад. Ҳангоми классификатсияи осори Қутбиддин Шерозӣ диссертант равиши тафаккур ва ҷаҳонбинии мутафаккиро мадди назар гирифта, осори осори ӯро ба панҷ соҳаи илм: фалсафӣ,

нучумӣ, риёзӣ, тиббӣ ва динӣ чудо карда, мухтасаран мазмуну муҳтавои онҳоро таҳлил кардааст. Тибқи хулосаи муаллифи диссертатсия “аз 21 рисолаҳои гуногунҳаҷм, ки мавриди таҳлил қарор гирифтанд, 14 асар бевосита ба Қутбиддин Шерозӣ тааллуқ доранд” (С.78).

Асосҳои таърихи фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ ба таври муфассал баррасӣ гардида, сарчашмаҳои назариявии фалсафаи амалӣ ва таъсирпазирии мутафаккир аз макотиб ва мутафаккирони пешин муайян, ҳамоҳангӣ ва тафовути онҳо ба таври мушаххас нишон дода шудааст, ки мувофиқ ба меъёрҳои илмӣ мебошад.

Масъалаҳои ахлоқӣ дар фалсафаи Қутбиддин Шерозӣ дар боби дуҷуми диссертатсия мавриди таҳқиқу таҳлили диссертант қарор гирифтаанд. Дар боби мазкур се масъала: моҳияти ахлоқ ва аҳамияти он дар ҷомеа, масъалаи тағйирпазир ва фитрӣ будани ахлоқ ва меъёр, сифат ва категорияҳои ахлоқӣ аз дидгоҳи Қутбиддин Шерозӣ баррасӣ гардида, нахуст моҳияти “ахлоқ” ҳамчун категорияи фалсафаи амалӣ ва тавсифи он дар таълимоти мутафаккирони давраҳои гуногун, фарҳангҳои ихтисосӣ таҳлил ва дар муқоиса бо таълимоти Қутбиддин Шерозӣ матраҳ гардидааст. Ҳамзамон, аҳамияти падидаи мазкур дар танзими муносибатҳои ҷамъиятӣ асоснок карда шуда, арзиши таълимоти мутафаккир нишон дода мешавад. Таҳлили ин қисмати диссертатсия нишон медиҳад, ки хулосаи муаллиф дар мавриди он, ки “мутафаккир моҳияти ахлоқро, асосан воқеъбинона ва иборат аз «ороиши инсон бо зевари илму адаб» ва ҳидояти он ба шинохти мазмуни ҳаёт, такомули шахсият ва фарҳангофаринӣ медонад, ки то ҳанӯз арзиши худро нигоҳ дошта, барои ҷомеаи муосир низ муфид мебошад” (С.125), ба мақсад мувофиқ аст.

Диссертант масъалаи тағйирпазир ва фитрӣ будани ахлоқ аз дидгоҳи Қутбиддин Шерозиро таҳлил намуда, исбот менамояд, ки мутафаккир қисмати хусусияти тағйирпазирӣ доштани ахлоқро ҷонибдорӣ менамояд. Муваффақияти диссертант дар ин қисмат аз он иборат аст, ки масъалаи мазкурро, ки аз ҷумлаи масоили баҳсбарангези таърихи афкори фалсафӣ ахлоқӣ буда, ҳанӯз ҳам ҳалли ниҳони худро пайдо накардааст, то дараҷаи зарурӣ равшан намудааст. Андешаҳои худро асоснок намуда, менависад, ки “Тағйирпазирии ахлоқ ва хосияти иқтисобӣ доштани онро Қутбиддин Шерозӣ бо далелҳои ақливу мантиқӣ исбот намуда, назари худро бо мушоҳидаҳои амалӣ ва таҷрибаи фаъолиятҳои инсонӣ асоснок менамояд. Тибқи назари ӯ, инсон, на танҳо қобилияти тағйир додани хулқу аҷвори худ, балки ҳайвонҳоро (баҳоим) низ доро мебошад. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки инсон, бо истифода аз қобилиятҳои зеҳнӣ ҳайвоноти гуногунро ба худ ром кардаву хулқи зотии онҳоро тағйир додааст. Мутафаккир дар ин бобат зикр менамояд, ки аспӣ шавуз, ки ҳайвони ваҳшӣ аст, метавон ром кард ва сағи гуруснаро, ки аслан хулқи ӯ таом хӯрдан мебошад, метавон ҷунун тарбия кард, ки вай, ҳатто сайди шикорино нахӯрада, ба соҳибаш бар

мегардонад» (130-131). Далели пешниҳоднамудаи диссертант асоси кофӣ барои исботи фикри ӯ мебошад.

Меъёр, сифат ва категорияҳои ахлоқӣ дар зербоби сеюми боби якум баррасӣ шуда, муаллиф кӯшиш намудааст, ки масъалаи мазкурро дар асоси таълимоти Қутбиддин Шерозӣ матраҳ намуда, арзиши таълимоти мутафаккиро муайян созад. Ин сифатҳо аз бисту се меъёр (хулқ) иборатанд ва ҳамагӣ ба ташаккули шахсияти инсон нигаронида шудаанд. Муаллифи диссертатсия онҳоро таҳлил, бо категорияҳои умумиахлоқӣ муқоиса ва бо мафҳумҳои муосири илми ахлоқ ҳамоҳанг сохтааст, ки аз муваффақияти ӯ дарак медиҳанд. Муҳимияти зербоби мазкур дар он аст, ки диссертант тамоми меъёр, сифат ва муқаррароти ахлоқии баённамудаи мутафаккиро хулоса намуда, тариқи се категорияи умумиахлоқӣ: покӣ ва покдоманӣ, инсондӯстӣ, некӣ ва нақӯкорӣ баён менамояд. Усули таҳлили муаллифи диссертатсия хусусияти системавӣ дошта, ҷавобгӯ ба талаботи кори илмӣ мебошад.

Дар боби сеюми диссертатсия “Фалсафаи манзилдорӣ Қутбиддин Шерозӣ” мавриди таҳлили диссертант қарор гирифтааст. Боби мазкур низ ба се бахш тақсим шуда, идомаи мантиқии боби дуюм мебошад. Диссертант нахуст оиларо ҳамчун институти иҷтимоӣ ба риштаи таҳқиқ кашида, андешаҳои Қутбиддин Шерозиро таҳлил ва баҳогузорӣ намудааст. Дар ин қисмат заҳматҳои муаллиф назаррас мебошанд, зеро ӯ аз таҳқиқоти мухталифи фалсафӣю иҷтимоӣ ва ҳуқуқию психологӣ истифода намуда, тавассути усули муқоисанамой масъалаи мавриди назари худро матраҳ менамояд. Муваффақияти диссертант он аст, ки ҷанбаҳои хусусияти прогрессивидоштаи таълимоти Қутбиддин Шерозиро ошкор намуда, аҳамияти амалии онро барои тарбияи насли муосир ошкор месозад. Аз ҷумла, менависад, ки “Қутбиддин Шерозӣ дар масъалаи тадбири манзил аз афкори пешгузаштагони худ ба таври васеъ истифода намудааст, вале танҳо муфассиру таҳлилгари онҳо нест. Ӯ, кӯшиш намудааст, ки худуди оиларо аз чор қисм (Арасту) ба шаш расонида, ин ниҳодро, на танҳо ҷиҳати ташкили шаҳр (полис) муҳим шуморад, балки ҳамчун институти иҷтимоие баррасӣ кунад, ки дорои вазифаҳои мушаххас буда, барои таъмини рушди бонизомии ҷомеа муҳим мебошад” (С.191). Бо ин назари диссертант пурра мувофиқ ҳастем, зеро, дар ҳақиқат мутафаккир «қоидаи сеюм» аз «қутби сеюм»-и «Дурат-ут-тоҷ»-ро ба «сиёсати манзилӣ» бахшида, оила ва низомии оиладориро дар раванди ташкили зиндагии дастаҷамъонаи одамон, ташаккул додани сифатҳои ахлоқии шахс, риояи адлу инсоф, ташкили меҳнат, тақсими масъулият, тарбияи аъзои оила, ташаккули иқтисодиёт ва камолоти инсонӣ муҳим арзёбӣ менамояд.

Сохтор ва низомии оила дар фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ, ки дар зербоби дуюми боби сеюми диссертатсия баррасӣ шудааст, дорои арзиши назариявӣ ва амалӣ мебошад ва аз вазифаҳои гузошташудаи диссертант маншаъ мегирад. Таҳлили боби мазкур нишон медиҳад, ки муаллиф назари воқеъбинона ба таълимоти мутафаккир дошта, низомии

оиладории пешниҳоднамудаи Қутбиддин Шерозиро низоми оиладории суннатӣ, вале онро дорои хусусиятҳои консервативӣ намедонад. Ӯ кӯшиш намудааст, ки ниҳоди оиларо ҳамчун давлати хурде, ки ҳама аъзоёни он дар ташаққули бонизоми он саҳм доранд, баррасӣ намояд. Андешаи диссертантро дар бораи он, ки “Қутбиддин Шерозӣ оиларо иборат аз иттиҳоде медонад, ки дорои низом ва сохтори мушаххас буда, аз ҳудуди муносибатҳои никоҳӣ ва хунӣ убур намуда, гурӯҳи одамонро мутаҳид месозад, ки ҳар кадом дорои ҷойгоҳи худ ҳастанд. Ба ин маънӣ, сохтори оила аз сарвар ва аъзоёне иборат аст, ки масъулияти ҳар кадоми онҳо муайян мебошад” (С.195-196), дастгирӣ кардан имконпазир мебошад. Бо андешаи ҳулосавии диссертант дар робита бо он, ки “сохтор ва низоме, ки дар ҳикмати оиладорӣ Қутбиддин Шерозӣ муайян намудааст, сохтори оилаи суннатӣ буда, аксари муқаррароти он барои ҷомеаи муосири мо арзиши ҳудро нигоҳ доштаанд. Ба ин маънӣ, метавон гуфт, ки чунин оила ҳамчун «муассисаи қадимӣ» ва ниҳоди муҳимтарини иҷтимоӣ умри тӯлонӣ дошта, ҳаргиз кӯҳна намешавад”, розӣ шудан мумкин аст.

Дар зербоби сеюми боби сеюм «Вазифаҳои иҷтимоии оила ва нақши аъзоёни он аз нигоҳи Қутбиддин Шерозӣ» таҳлилу баррасӣ шудааст. Диссертант вазифаҳои репродуктивӣ, маърифатӣ, тарбиявӣ, фарҳангӣ, робитаи наслҳо, иҷтимоишавӣ ва иқтисодии оиларо дар асоси таълимоти Қутбиддин Шерозӣ таҳлил намуда, бо истифода аз усулҳои муқоисавӣ ва арзишӣ таҳқиқ намуда, таълимоти мутафаккиро баҳогузори ва мувофиқати андешаҳои ӯро ба замони муосир асоснок менамояд. Ҳулосаи зерини диссертант: “вазифаҳои иҷтимоии оила, ки дар таълимоти Қутбиддин Шерозӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд, ҳамрадиқ бо фаҳми муосири оила буда, иҷрои онҳо метавонад моҳияти ин ниҳоди иҷтимоиро ба ҳайси муҳимтарин институт ошкор намояд. Дар доираи вазифаи репродуктивӣ, банақшагирии тавлиди фарзанд бо дарназардошти шароит ва имкониятҳои рушди физиологиву ҷисмонӣ ва маънавию равонии он амалӣ карда мешавад. Таъкиди Қутбиддин Шерозӣ дар мавриди «мурод аз бунёди манзил тавлиди фарзанд аст», тавлиди бенизом набуда, балки ба дунё овардани фарзанди солахест, ки барои ҷомеа зарурӣ ва дар рушди он саҳмгузор бошад. Ҷомеаи муосир низ ниёз ба насл дорад, ки ҷисману рӯҳан солим буда, худшиносу ҳудогоҳ бошанд ва аз ӯҳдаи ҳифзу ҳиросати ватану миллати худ бароянд. Агар, оилаи муосир дар асоси арзишҳои фарҳанги миллӣ ва оилаи суннатӣ ташкил ва вазифаҳои аслии ҳудро иҷро намояд, насли ҳудогоҳу худшинос ва арҷгузор ба дастовардҳои фарҳанги миллӣ тарбият хоҳад ёфт. Танҳо чунин шахсиятҳо метавонанд вориси ҳақиқии давлату миллати худ буда, фирефтаи ҷараёнҳои ифротию иртиҷоӣ нагардида, пайи ободии сарзамин ва давлату миллати худ бошанд” (С.234-235) қобили қабул мебошад.

Дар боби чоруми диссертатсияи Амирхон Ш.Т. «Андешаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии Қутбиддин Шерозӣ» мавриди таҳлил қарор гирифта, дар доираи се фасл: мазмун ва мафҳуми сиёсат, сохти сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеа, идораи давлат ва ҷомеа дар таълимоти Қутбиддин Шерозӣ таҳқиқ

ва натиҷагирӣ шудааст. Муаллиф дар истинод ба луғатномаву фарҳангҳои тафсири мафҳуми “сиёсат”-ро ҳам аз лиҳози луғавӣ ва ҳам аз ҷиҳати истилоҳӣ ба таври зарурӣ ошкор намудааст. Иббот менамояд, ки Қутбиддин Шерозӣ мафҳуми мазкурро пештар аз донишмандони ғарбӣ, ба маънои васеи он, яъне “кӯшиши иштирок намудан дар ҳокимият ё таъсир расонидан дар тақсими ҳокимият дар вилоятҳо, ноҳияҳо ва байни гурӯҳи одамон медонист” (С. 237-238). Ҳамчунин: “мафҳуми «сиёсат», ки дар таълимоти мутафаккирони гузашта, аз ҷумла Қутбиддин Шерозӣ таҳлил шудааст, доманаи васеъ дошта, ҳар гуна тадбирирандеширо ифода менамояд. Мафҳуми «политика»-и ҷунунӣ бо истилоҳи «сиёсат»-и арабӣ на ҳамеша созгор ҳастанд, зеро дар зери мафҳуми сиёсат, баъзан ифодаи «зӯрӣ» баён карда мешавад. Ҷоиз ба зикри хос аст, ки бо вучуди таърихи куҳан доштани давлату давлатдорӣ дар Шарқ, ба хусус мардумони ориёитабор, то имрӯз аз мафҳуми илмии идории ин мардум, ки дар забони латинӣ «политика» ва арабӣ «сиёсат» номгузори шудааст, маълумоти мушаххасе дастраси мардум нест. Дар ин маврид суоле ба миён меояд, ки оё мардумони ориёитабор мафҳуми мушаххаси ифодакунандаи маънии «сиёсат»-ро надоштанд ва ё танҳо забони арабӣ қобилияти баёни истилоҳоти илмиро дорад?” (241-242). Ба назари мо, тарзи масъалагузории диссертант қобили қабул буда, месазад, ки сари масъалаи баёнгардида муҳаққиқони соҳа андешаронӣ намоянд.

Соҳти сиёсӣ ва иҷтимоии ҷомеа дар таълимоти Қутбиддин Шерозӣ низ ба дараҷаи зарурӣ таҳлилу таҳқиқ ва натиҷагирӣ шудааст. Диссертант масъалаи мазкурро аз таҳлили ҷомеа ва сохтори он дар таърихи афкори иҷтимоию сиёсӣ ва қиёси онҳо бо таълимоти Қутбиддин Шерозӣ оғоз намуда, пасон ба масоили сохтори сиёсии ҷомеа мепардозад. Андешаи ҷолиби муҳаққиқ он аст, ки “Қутбиддин Шерозӣ дар фарқият аз андешаҳои Афлотун, сохтори ҷомеаро ба соҳти организми инсон, ки ҳар узв ҷойгоҳ ва вазифаи мушаххаси худро дошта, дар фаъолияти бадан сахм мегузоранд, нисбат дода, на танҳо се узви асосӣ, балки тамоми узвҳоро вобаста аз мавқеи ҷойгиршавиашон (баъзе аҳас ва баъзе афзал) дорои нақш ва мақом мешуморад. Аз ин маълум мегардад, ки мутафаккир, назарияи «органикии ҷомеа»-ро дар шакли нисбатан ташаккулёфта пешниҳод кардааст, ки дар таъсирпазирӣ аз ҷунун назарияҳо, мутафаккирони баъдӣ, аз ҷумла Г. Спенсер онҳоро инкишоф дода, ҷомеаро ҳамчун организм ва ташаккули онро ба қонунҳои инкишофи биологӣ шабоҳат медиҳанд” (С. 257-258).

Диссертант масъалаи идораи давлат ва ҷомеаро дар таълимоти Қутбиддин Шерозӣ таҳқиқ карда, ибтидо менамояд, ки “андешаи Қутбиддин Шерозӣ дар мавриди низомии идоракунии давлат ва ҷомеа хусусияти ратсионалӣ ва прогрессивӣ дошта, аз доираи меъёрҳои ҷомеаи асримиёнагӣ фаротар ва ба талаботи низомии муосири идоракунӣ то андозае мувофиқ мебошад. Аз ҷумла, шикастани қолаб дар мавриди роҳбарии ирсию авлодӣ ва меъёри асосии роҳбарӣ донишмандони илму маърифат, адлу инсоф, ахлоқи ҳамида, муошират ва муомилаи хуб бо

мардум, хифзи манфиатҳои ҷомеа (хифзу хиросати халқ), саховатмандию ҷавонмардӣ, дурандешӣ ва ғайра нишони эҷоди низоми роҳбарист, ки барои ҷомеаи муосир низ арзиши худро нигоҳ доштааст”. Назари муаллифи диссертатсия дар мавриди баҳогузори ба таълимоти мутафаккир қобили қабул мебошад.

Бахши хулосаҳо ва тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои бадастомада низ, аз мазмуну муҳтавои диссертатсия сарчашма гирифта, ҷавобгӯ ба талаботи илмӣ пешниҳод шудаанд. Хулосаҳо дар робита ва натиҷагирии бевосита аз боб ва зербобҳои диссертатсия пешниҳод шуда, мантиқӣ ва илмӣ мебошанд.

Бо дарназардошти андешаҳои баёнгардида, диссертатсияи Амирхон Ш.Т. дар мавзуи “Фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ”-ро ҳам аз ҷиҳати сохтор ва ҳам аз лиҳози мазмуну муҳтаво кори илмӣ анҷомёфта шуморидан мумкин аст. Он ба талаботи кори илмӣ ва самти ихтисоси 09.00.03-таърихи фалсафа пурра мувофиқат менамояд.

Автореферат, монографияи илмӣ ва мақолаҳои нашршудаи муаллиф муҳтавои асосии рисоларо инъикос менамоянд.

Андешаҳои баёншуда ҳамагӣ аз муваффақияти диссертант ҳаногоми таҳияи кори илмӣ шаҳодат медиҳанд, вале ба назари мо дар диссертатсияи Амирхон Ш.Т. якчанд масъалаҳои баҳсталаб ва норавшан низ вучуд дорад:

1. Дар боби якуми диссертатсия сарчашмаҳои назариявӣ ва асосҳои таърихии ташаккули таълимоти Қутбиддин Шерозӣ дар сатҳи зарурӣ нишон дода шудааст, вале таъсири андешаҳои мутафаккир дар рушди минбаъдаи фалсафаи амалӣ, бахусус фалсафаи тоҷику форс возеҳ нест.
2. Муаллифи диссертатсия мазмун ва моҳияти “ахлоқ”-ро ба таври васеъ матраҳ намуда, онро аз лиҳози луғавӣ ва истилоҳӣ шарҳ ва масъалаҳои асосии онро баён намудааст (С.105-125), ки қобили пазириш аст, вале ҷузъиёти онро мадди назар нагирифтааст. Дар фалсафаи асримиёнагии тоҷик истилоҳи “хулқ” ба маънии хислату характер низ ифода мешавад. Агар, диссертант моҳияти истилоҳоти зикршударо ба истилоҳоти имрӯза муқоиса намуда, пешниҳод мекард, арзиши кори илмӣ болотар мегашт.
3. Диссертант андешаҳои Қутбиддин Шерозиро бо мутафаккирони Юнони бостон (Афлотун, Арасту) ва асримиёнагии тоҷик (Ибни Сино, М.Ғаззоли) муқоиса намуда, ҳамоҳангӣ ва тафотути онҳоро муайян намудааст, вале қиёси таълимоти Форобӣ бо Қутбиддин Шерозӣ камтар ба назар мерасад. Ҳол он, ки масъалаҳои марбут ба фалсафаи амалӣ дар таълимоти Форобӣ зиёдтар буда, Қутбиддин ба ӯ бештар пайравӣ намудааст.
4. Дар баъзан саҳифаҳои диссертатсия хатоҳои техникӣ ва грамматикӣ низ ба ҷашм мерасанд.

Эродҳои баёнгардида характери фундаменталӣ надошта, арзиши илмӣ диссертатсияро коҳиш намедиҳанд. Диссертатсия таҳқиқоти илмӣ

мустақилона анҷомёфта буда, навғониҳои илмӣ ва амалиро дар худ таҷассум менамояд.

Диссертатсияи Амирхон Ш.Т. дар мавзӯи “Фалсафаи амалии Қутбиддин Шерозӣ” аз рӯйи натиҷаҳои илмӣ ва амалии бадастоварда ҷавобгӯи талаботи бандҳои 31 ва 33-и “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, №267 тасдиқ гардидааст, таҳия карда шудааст, мёбошад. Инчунин, ба самти ихтисоси 09.00.03-таърихи фалсафа пурра мувофиқат менамояд.

Пешниҳод менамоям, ки ба муаллифи диссертатсия Амирхон Шоххусайн Талбонӣ дараҷаи илмии доктори илмҳои фалсафа аз рӯйи ихтисоси 09.00.03-таърихи фалсафа, дода шавад.

Доктори илмҳои фалсафа, сарҳодими
илмии шуъбаи таърихи фалсафаи
Институти фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи
ба номи академик А. Баҳоваддинови АМИТ

Диноршоева З.М.

Суроға: 734025 Ҷумҳурии Тоҷикистон
ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 33.
Тел.: (+992) 902-22-28-86
Почтаи эл.: benazir.amrullo.07@mail.ru

Имзои З.М. Диноршоеваро
тасдиқ менамоям:
Нозири кадрҳои ИФСҲ ба номи
академик А. Баҳоваддинови АМИТ

Шозедов Х.